

Петрова Т. О. Сучасний стан і проблеми української наукової термінології (на прикладі фітомеліоративної) / Т. О. Петрова // Історичні, філософські, мовні і методологічні тенденції розвитку сучасної освіти: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. студентів і молодих науковців (м. Харків, 4–5 грудня 2014) / [упорядник О. Ф. Євсюков]. — Харків : Видавництво «Фінарт», 2014. — С. 40–43.

УДК 811.161.2'373.46:631.6

Т.О. Петрова, старш. викладач
Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва
Україна

Сучасний стан і проблеми української наукової термінології (на прикладі фітомеліоративної)

Аналіз сучасної фітомеліоративної терміносистеми засвідчує, що вона певною мірою структурована й кодифікована, але з погляду норми виявляємо її коливання на *орфографічному, акцентному, фонематичному та морфологічному рівнях*. У міжнародній практиці основою термінологічної нормалізації є науково затверджені результати. *Нормування термінології* – це «колективна оцінка мовних фактів, на підставі яких кодифікується норма сучасної української літературної мови» [12, с. 32]. Наслідком визнання мовної норми постає кодифікація у граматиках і словниках, що фіксують уже усталені в мові явища.

Актуальність дослідження зумовлено потребою подальшої уніфікації та стандартизації фітомеліоративної термінології. Матеріалом нашого дослідження є терміни, вилучені методом суцільної вибірки зі спеціальних словників і навчальних видань кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. [2,3,5,7,10,14].

Норма і нормативність є фундаментальними категоріями сучасної термінології. Сучасне розуміння природи норми ґрунтується на поясненні окресленого М. Пилинським поняття: «Норма – це реальний, історично зумовлений і порівняно стабільний мовний факт, що відповідає системі мови і становить єдину можливість або найкращий для даного конкретного випадку варіант, відібраний суспільством на певному етапі його розвитку зі співвідносних фактів загальнонародної (національної) мови в процесі спілкування» [8, с. 26]. Основними *критеріями нормативності* термінів на сучасному етапі розвитку української термінології є *системний та національний*, за якими з терміносистем необхідно вилучити мовні одиниці, утворені за моделями російської мови. Уважаємо, ці критерії є найголовнішими під час нормування складних випадків порушень термінологічної норми.

Правописна норма. У сучасних електронних і паперових словниках, а також навчальних виданнях виявляємо уникання **правописної** норми у словах із літерою **г** або варіантне вживання **г і ґ** [2]: **ґрунт** і **грунт**, **ґрунтоутворення** і **грунтоутворення**, **ґрунтоутворювальний** і **грунтоутворювальний**.

Акцентна норма. Варіантне наголошування спричинене дією граматичної аналогії, тенденцією до врівноваження наголосу окремих груп слів. З-поміж акцентних варіантів питомих термінів виділяємо основні групи: іменники із суфіксом –ок (*затишок* і *заті́шок*, *підлісок* і *підлісок*, *сугорбок* і *сугорбо́к*); префіксальні безсуфіксні іменники ч. р. (*відпад* і *відпа́д*, *перепад* і *перепáд*, *пересів* і *пересі́в*, *рб́злив* і *розлі́в*). Пояснення І. Білодіда сприяють виробленню чітких закономірностей наголошування префіксальних іменників ч. р. з нульовою суфіксацією, тому слід наголошувати так: *перепад*, *пересів*, *рб́злив*); іменники ж. р. із суфіксом -к- (*засипка* і *затрі́мка*; *підсти́лка* і *підстилка*), іменники ж.р. із суфіксом -ин- (*лб́щйна*, *улб́гбвина*); іменники ч.р. із суфіксом -ник (*б́ерезні́к*; *я'гідник* і *ягідні́к*). Суфіксальні іменники ч.р. II відміни переважно мають наголос на суфіксі [13, с. 49] – *березні́к*, *ягідні́к*); прикметникові термінологічні назви із суфіксом -аст- (*плі́вчастий* і *плівча́стий*). Відіменникові прикметники із суфіксом -аст- слід ставити наголос на суфіксі [13, с. 201] – *плівчастий*); із суфіксом -ов- (*б́ерестб́вий*, *листокб́вий*, *осередкб́вий*, *пáводкб́вий*, *рядкб́вий* і *рядкб́вий*, *я'гідниковий* і *ягідникб́вий*, *ялі́нковий* і *ялинкб́вий*). Прикметники, які походять від іменників ч. р. з кореневим наголошуванням зберігають їх акцентування – *б́ерестовий*; трискладові, у яких наголошується перший склад кореня – *пáводковий*, третій – *осередковий*. Правильно – *рядкб́вий*, *листокб́вий* [1, с. 78-79], *ялі́нковий*.

Фонематичне варіювання охоплює ті фонемі, які зберігають фізіолого-акустичні ознаки, що мають дистинктивне значення, але втрачають фонологічне протиставлення і виконують або не виконують смислорозрізнявальну функцію. Такі зміни є не позиційними, а історичними закономірностями розвитку звукового ладу української мови й характером фонетичної адаптації запозичених слів [9, с. 8]. Фонематична варіантність, на відміну від акцентної, не має регулярного підтримування в системі сучасної української мови. Внутрішньосистемними причинами змін є тенденція до милозвучності, урівноваження вокалізму та консонантизму в мовленнєвому потоці (чергування звуків у та в: *уві́браний* і *вві́браний*, *угну́тий* і *вгну́тий*, *урожа́й* і *врожа́й*). Екстралінгвістичними чинниками є інтерференція мов, мовна політика суспільства: що різняться голосними о та і (*бровка* і *брівка*, *відкос* (*рослин*) і *відкіс*, *заслон* і *заслін*, *корка* (*водопроникна*) і *кірка*, *поток* і *потік*). Правильно вживати *брівка*, *відкіс*, *заслін*, *кірка*, *потік*); і та и (*декальцінування* – *декальцинування*, *селитебний* і *селітебний*, *синерезис* і *синерезис*, *тиксотропія* і *тіксотропія*). Відповідно до правопису слів іншомовного походження після приголосних д, т, з, с, ц, ж(дж), ч, р перед наступним приголосним пишемо и – *декальцинування*, *селитебний*, *синерезис*, *тиксотропія*); і та ї (*колоїд* і *колоїд*). Згідно із «Українським правописом» треба писати букву ї – *колоїд*); о та у (*угруповання* – *угруповання*). Зазначені іменники відповідно утворені від дієслів *угруповувати* та *угрупувати*. СУМ пояснює: «*угруповувати*. Об'єднувати в групу (групи), розміщувати групами; групувати. *Груповання* 3. біол. Група рослинних або тваринних організмів, що постійно чи тимчасово співіснують де-небудь [11, т.10, с. 381]. Отже, у фітомеліоративній термінології доречно використовувати *груповання*); складні лексеми, що

різняються приголосними фонемами (*водотривні (структурні агрегати)* і *водотривкі, вологоємність (грунту)* і *вологоємність (грунту повна)*).

На **морфологічному рівні** найтипівішими порушеннями норми є: уживання невмотивованого закінчення Р.в. одн. іменників ч.р. II відміни. У навчальному посібнику «Фітомеліорація» [5] виявлено вживання флексії **-а** замість **-у** (*буркуна* треба *буркуну* (рослина), *підліска* треба *підліску*, *переліска* треба *переліску*, *чагарника* треба *чагарнику*, *фермента* треба *ферменту*), **-у** замість **-а** (*вербняку* треба *вербняка*, *коридору* (аеродинамічного) треба *коридора* (аеродинамічного), *фітомеліоранту* треба *фітомеліоранта*). Також зафіксовано **родові варіанти, тобто зміни граматичного роду**, зокрема, *обжинка* (*травостою*). Слово *обжинка* є результатом нетипового утворення із суфіксом **-ка**, тому треба використовувати *обжин* (*травостою*); **неузгодження категорії часу між терміноодинацями**, зокрема використання фонетичної транскрипції іншомовного терміна у формі множини (*badland* – погана земля, а *badlands* – погані землі): *каменоломний бедбленд* потрібно у такому випадку *каменоломний бедбленд*, але нормативним і найбільш зручним та доцільним є **каменоломні невіддя**; **варіантність інтерфіксів**: *азотвмісне (добриво)* – *азотвмісний*, *азотфіксація* – *азотфіксація*, *повітрепроникливість (грунту)* – *повітропроникність*. У складних словах із початковим іншомовним елементом **азот-**, спостерігаємо варіантність матеріально вираженого і нульового інтерфікса (*азотвмісне* і *азотвмісне (добриво)*, *азотфіксація* і *азотфіксація*), що спричинено неповним підпорядкуванням іншомовних лексем правилам словотворення сучасної української мови. Відповідно до принципів основоскладання треба поєднувати компоненти сполучним **о** (*азотобактен*, *азотобактер*, *азотобактерин*, *азотобактерія*, *азотвмісний*, *азотоводневий*, *азотоген*, *азотограф*, *азотометр*). Наявність численних фонематичних варіантів у галузевій терміносистемі створює загрозу нерозпізнання термінів та ускладнює оволодіння й користування термінологією, що у сукупності призводить до непорозумінь під час функціонування таких терміноодинаць у фахових текстах. Фонематичні норми в термінології не повинні суперечити мовним нормам і системі української мови.

Отже, в аналізованій фітомеліоративній термінології виявлено порушення на акцентному, фонематичному, морфологічному рівні. На наш погляд, це явище спричинене насамперед відхиленням від системних правил нормування. Насамперед, слід дотримуватися принципу залучення до реєстру словників та підручників питомої української лексики, що сприятиме якісному розвитку галузевої науки. Вивчення термінології з погляду мовної норми має важливе значення для з'ясування цілої низки теоретичних і практичних питань, зокрема термінологічної лексикографії, а також сприятиме уніфікації та стандартизації фітомеліоративних термінів.

Список використаних джерел:

1. Винницький В.М. Наголос у сучасній українській мові/ В.М.Винницький. – К.: Рад. школа, 1984. – 160 с.

2. Гладун Г.Б. Лісові меліорації агроландшафтів: Словник-довідник термінів та визначень/ Г.Б. Гладун. – Х.: ППВ „Нове слово”, 2003. – 161 с.
3. Гладун Г.Б. Лісові меліорації: термінологічний словник/ Г.Б. Гладун. – 2-ге вид., доп. – Х.: Нове слово, 2008. – 224 с.
4. Державний стандарт України. Лісівництво. Терміни та визначення. – К.: Держстандарт України, 1997. – 44 с.
5. Кучерявий В.П. Фітомеліорація: навч. посібник / В.П. Кучерявий. – Львів: Світ, 2003. – 540 с.
6. Литвин О. Словотвірні норми сучасної української технічної термінології/ О. Литвин // Проблеми української термінології: зб. наук. праць. – Львів: Вид-во Національного ун-ту «Львівська політехніка», 2008. – С. 49–51.
7. Лісові меліорації: підручник / [О.І.Пилипенко, В.Ю.Юхновський, С.М.Дударець, В.М.Малюга; за ред. В.Ю.Юхновського]. – К.: Аграрна освіта, 2010. – 282 с.
8. Пилинський М.М. Мовна норма і стиль/ М.М. Пилинський. – К.: Наукова думка, 1976. – 288 с.
9. Радченко О.І. Мовна норма і варіантність в українській науковій термінології : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О.І. Радченко. – Х., 2000. – 203с.
10. Російсько-український словник найбільш поширених термінів з курсу загального ґрунтознавства / [М.І. Лактіонов, І.В. Карпенко, В.В. Дегтярьов, В.О. Малюга / Харк. держ. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва]. – Х., 1992. – 32 с.
11. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. — К.: Наукова думка, 1970—1980.
12. Смирницький А.И. Лексикология английского языка/ А.И. Смирницький. – М.: Просвещение, 1956. – 259 с.
13. Сучасна українська літературна мова : Морфологія / [за заг. ред. акад. АН УРСР І. К. Білодіда]. - К. : Наук. думка, 1969. - 583 с.
14. Термінологічний словник з питань ґрунтознавства агрохімії і меліорації ґрунтів / [голов. ред. В.В.Медведєв]/ Інститут ґрунтознавства та агрохімії ім. О.Н. Соколовського УААН. – Х., 1998. – 80 с.